

הרה"ג ר' שלום בלייזר שליט"א

מהי הברכה שיש לברך על "קוגל תפוזי-אדמה"?

שאלה:

לאחר שראינו מבוכה גדולה בין ההמון כיצד מברכין על "קוגל תפוזי אדמה", ישנם שמברכים "שהכל" תמיד, אחרים מברכים בפה"א תמיד, וישנה כת שלישית שמחלקים בין תפוז"א מרוסק לבין קוגל שנראים בו חתיכות, ושאלתנו האם ניתן לקבוע את הברכה המדויקת בזה?

תשובה:

לכאורה נראה כי הצדק ביד אלו המברכים "שהכל", גם אם רואים בבירור חתיכות או רצועות תפוז"א בתוך הקוגל - עדיין ברכתו היא "שהכל", כפי שנרחיב ונוכיח אי"ה.

ופירוש רש"י: זיעה בעלמא, "ואינו פרי לברך עליו בפה"ע". וכתב שם בתוס' ד"ה האי "וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויצהר וכו'".

ובדף ל"ט ע"א מבואר לכאורה להיפך: "אמר רב פפא מיא דסלקא כסלקא ומיא דלפתא כלפתא ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי וכו'". ופירוש רש"י שם בהמשך על דין זה: "ומברכין על מימי תבשילו בורא פרי האדמה". וכתב שם בתוס' (ד"ה מיא דסלקא כסלקא): "מברכין עליה בפה"א אע"פ שאין בה אלא מים וטעם הירקות, מברך עליהן כאשר יברך על הירקות".

והקשו הראשונים ששני הסוגיות סותרות זו את זו שהרי בדף

כדי להבין ולהשכיל בענין ברכת קוגל תפוז"א, יש לנו לדון בס"ד בשתי סוגיות חשובות ויסודיות בדיני ברכות. הראשונה בענין מאכל שנשתנה צורתו ממה שהיה בגדילתו וביציאתו מן האדמה או מן העץ, וכן בסוגיית הברכה על מיני קטניות, וזה החלי בעזהש"ית.

חלק א'): עיקר דין נשתנו צורתן **סוגיה** זו של "מאכל שנשתנה צורתו" הוא סוגיא עמוקה ורחבה מאד, על כן נפרט בזה רק בראשי פרקים ממה שנוגע לעניינינו.

בגמרא ברכות (דף ל"ח ע"א) איתא: "ואמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו, מ"ט זיעה בעלמא הוא וכו'".

הסוכר מברך בפה"ע, והקשו הראשונים היות שהסוכר נתגדלו בצורת קנים ונשתנו צורתן לגמרי ממה שהיה למה לא יהיה ברכתן שהכל כמו כל פירות שנשתנו צורתן, ומתרץ הטור כיון שעיקר נטיעת קני סוכר הם על דעת הדבש היוצא ממנה ודאי זהו פריין ומברכין עליו בפה"ע. משמע דסבירא ליה בדעת הרא"ש דכשנשתנו צורתן משתנה ברכתו.

ולהלכה פשוט בפוסקים, כיון שעל כולם אם ברך שהכל יצא, אם נשתנו צורתן מברך שהכל, ואם עיקר נטיעת הפרי הוא על דעת לרסקן לגמרי, אפי' אחרי ריסוקן מברך עליהם כברכת הפרי. ואכמ"ל בזה.

חלק ב' גדר השינוי שיהא "נשתנו צורתם"

בגמרא ברכות דף ל"ח ע"א מבואר אם עשה טרימא מתמרים ברכתו בורא פרי העץ. ופירש רש"י: "ושם תרימא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק". והרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ד) העתיק הגמרא בזה"ל: "תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה מברך עליהן תחילה בפה"ע". והטור סימן ר"ב על סעיף ז' העתיק דברי רש"י בסתמא ואח"כ הביא מה שכתב הרמב"ם. וכתב הב"י משמע מדברי רש"י שאם היה מרוסק לגמרי אין מברכין עליו בפה"ע, אבל הרמב"ם כתב וכו' ועשאם כמו עיסה מברך בפה"ע, עכתו"ל. ומשמע שהב"י הבין שהגדרת הרמב"ם שעשאם כמו עיסה, היינו "מרוסק לגמרי", ורש"י חולק על הרמב"ם ולדעתו אם עשאן כמו עיסה מברך שהכל. וכן העתיק הדרכי משה בשם הב"י, וכן כתב בפרישה (אות ט"ו) בפ"י דברי הטור.

ל"ח מבואר שעל משקין היוצאין מן הפירות מברך שהכל, ולעומת זה בדף ל"ט מבואר שעל מים היוצאים על ידי בישול ברכת הפרי.

וברשב"א שם דף ל"ח ע"א מתרץ על זה באמרו: "ולא דמיא למיא דשלקי ומיא דשיבתא דהנהו כיון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה מי שליקתן כמותן, הא כל מידי דלית דרכיה למשלקיה ולא למסחטיה אלא למיכליה בעיניה בהנהו לא אמרינן שיהיו מימיהן כהן" עכ"ל. היוצא מדברי הרשב"א, דבסתמא כשנשתנתה צורת הפרי ממה שהיה מברך שהכל, אבל אם רוב אנשים נוטעים פירות אלו על דעת לאוכלם בצורה זו, אפילו אם אין ניכר צורתן המקורית - לא נחשב עי"ז נשתנו צורתן. וצורת הפרי שנראית לאחר השינוי - כך הוא צורתן העיקרית.

והרא"ש שם בפ"ו (סימן י"ח) כתב טעם אחר דמשקה היוצא על ידי סחיטה אין לו טעם הפרי עצמו ומשום הכי אין מברכים עליה כברכת הפרי, משא"כ משקה היוצא על ידי בישול שיש לה טעם הפרי עצמה מברך עליה כברכת הפרי ע"ש. ולפי דבריו לכאורה אע"פ שנשתנתה צורת הפרי - מברך עליה בפה"ע.

ומסיים שם הרא"ש באמרו: "ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהן בפה"ע". מדכתב לשון "ואפשר" מבואר שלענין לברך בפה"ע על טעם היוצא מפירות שאין דרכם להתבשל אינו ברור אצלו כל כך, ולכאורה הטעם היות שנשתנו צורתן. וכן משמע ג"כ בטור סימן ר"ב על סעיף ט"ו הביא הטור שם שיטת הרא"ש שעל

הביא הרמ"א דעת התרומת הדשן: "ויש אומרים לברך עליהם שהכל, וטוב לחוש לכתחלה לברך שהכל, אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר".

מכל הנ"ל נראה שעל פירות בין שעשאן כעין עיסה בין נימוחו בין שהם שחוקין נחלקו רש"י והרמב"ם, לרש"י מברך שהכל, ולהרמב"ם מברך בפה"ע.

ועיין בט"ז סק"ד שהבין ג"כ מדברי תרומת הדשן ורמ"א כנ"ל, ובא"ד מבואר שהתרומת הדשן חולק ג"כ על מה שמבואר בטור ושו"ע סימן ר"ה ס"ד שאם חתכן לחתיכות דקות לא נשתנית ברכתן, דלדעת התרומת הדשן צריך לברך עליהם שהכל. והט"ז עצמו שם חולק על שיטתו.

ולעומת זה דעת הדרישה (סק"ד) דעשאן כמו עיסה גם רש"י והתרומת הדשן מודים שמברך בפה"ע. ועל מה שכתב רש"י על טרימא שהוא כתוש קצת, דמשמע רק אם כתוש קצת מברך בפה"ע, מסביר הדרישה בלשון זה: "ר"ל ששחקן עד שנימוחו קצת ונעשה מהם כעין משקה או דבש... הא אי כתשן עד שנימוחו לגמרי... אין מברכין עליו בפה"ע" עכ"ל. [ועיין שם שגם הרמב"ם מודה לרש"י בזה].

וכן בלבוש כשהביא דעת הי"א שברמ"א כתב: "ויש חולקים ואומרים שהכל, לפי שאינה דומה לתמרים שמיעכן דהתם אינם מתרסקין כל כך עד שאין מכירין אותו כמו הפוביד"ל שמתרסקת עד שאין מכירין מאיזה פרי היא וכו'". ולשיטתו גם ל"א שברמ"א מברך על תמרים שמיעכן בפה"ע.

וכתב הב"י (סוף סימן ר"ד) בשם תרומת הדשן (סי' כ"ט) על פירות שמבשלים אותם עד שהם נימוחים לגמרי ומערבים בהם דבש ותבלין, מברך שהכל. והקשה התרומת הדשן מהומלתא שמבואר בגמרא שמברך בפה"ע, ומתרץ שהומלתא עשוי מבשמים ודרך בשמים לאוכלם שחוקים, ומשום הכי לא נחשבו כנשתנו צורתן, משא"כ פירות שהדרך לאוכלם שלמים אם נשחקו נחשב נשתנו צורתן ומברכים שהכל. ובתוך דבריו כתב: "כי דייקין בפירוש רש"י בההיא דטרימא בורא פרי העץ שפירש כתוש מעט ואינו מרוסק, משמע דאי הוּו מרוסקים טובא מברכים שהכל משום דלאו במילתייהו קיימי, וכל שכן הכא [בפירות נימוחים] שהם נימוחים לגמרי וגם מעורבים בשמים ודבש דנפקי ממילתייהו". ומשמע מדבריו שפירות נימוחים על ידי בישול או על ידי שחיקה לדעת רש"י מברך שהכל.

וכתב עליו ב"י: "ואין דבריו נראין בעיני שום רש"י פירש דטרימא הם תמרים שכתשן קצת כבר נתבאר בסימן ר"ב דלהרמב"ם אפילו מיעכן ועשאן עיסה מברך בורא פרי העץ". מבואר מדברי ב"י שסובר אם עשאן כמו עיסה נחשבין יותר נשתנו צורתן מאם נתמעכו על ידי בישול או שחיקה.

והנה המחבר בשלחן ערוך סימן ר"ב סעיף ז' פסק כהרמב"ם וז"ל "תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בפה"ע ולבסוף ברכה מעין שלש". וכתב עליו הרמ"א: "ולפי זה ה"ה בלשונו הנקרא פוידל"א מברכין עליהם בפה"ע" ואח"כ

חלק ג': דין פת קטניות

איתא ברבינו יונה (דף כ"ו. מדפי הרי"ף ד"ה והפת): "והפת שעושין

מקטניות כגון פת של פולין וכיוצא בו נראה שאין מברכין עליו אלא שהכל, שאין דרך לעשות פת כל כך מהקטניות כמו מהאורז והדוחן ולא דיינין להו מזונות. וא"ת ולמה לא יברך על הפת של קטניות ב"פ האדמה כמו שמברך על הקטניות, ואם תאמר מפני שנשתנו, למעליותא אישתנה דמעיקרא קטניות והכא פת. ואומר מורי הרב נר"ו דהכא מפני מעלתו ירד דכיון שנשתנו ויצא מתורת פרי אין אנו יכולין לומר עליו בפה"א, וברכת הפת אין אנו יכולין לומר ג"כ אלא בחמשת המינין, על כן אנו מברכין עליו הברכה שכוללת הכל ואפי' הפת כדתנן (דף מ.). ועל כולם אם אמר שהכל יצא, נמצא שמפני שהגיע לשם פת חל עליו ברכת שהכל שכוללת הפת אף על פי שהיא גרועה. ואפשר לומר שמפני שדרך אכילתו והנאתו כל השנה היא כשהיא פרי ועכשיו יצא מתורת פרי ואין דרך הנאתו בכך לפיכך גרע מהברכה שלו, הלכך בפת של קטניות או בקמח שלהם שמבשלין אותו ועושין ממנו מאכל מברך תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות" עכ"ל.

מבואר בדבריו שני סיבות למה אין מברכים בפה"א על פת שעשאן מקמח קטניות:

(א) כיון שהקטניות נשתנו מכלל פרי ועשאן פת, יצאו מתורת פרי ועל כן אי אפשר לברך עליו ברכת הקטניות.

(ב) כיון שהקטניות נשתנו צורתן מכמות שהיו (והיינו מה שנתבאר בנידון א').

וכן במ"א (ס"ק י"ח) כתב גם כן שהי"א ברמ"א אינו חולק על תמרים שמיעכן ומודה שמברך בפה"ע.

ובמשנ"ב לענין תמרים שמיעכן הביא שני דיעות הנ"ל, וכתב שאפילו אם ננקוט בדברי התרומת הדשן כפירוש שכתבנו בשם הב"י מכל מקום להלכה יש לפסוק כהמחבר ולברך בפה"ע ע"ש.

היוצא מכל מה שכתבנו אם נימוח על ידי הבישול, וכן בשחוקים, יש ב' דעות בשו"ע אם נחשב נשתנו צורתן, י"א שלא נחשב נשתנו צורתן ומברך בפה"ע, וי"א שנחשב נשתנו צורתן ומברך שהכל, ולכתחילה יברך שהכל.

ואם עשאן כעין עיסה - הסכמת כמעט כל הפוסקים שלא נחשב נשתנו צורתן ומברך בפה"ע, ודעת כמה פוסקים לדעת הרמ"א שיש מי שאומר שנחשב נשתנו צורתן ומשום הכי לכתחילה יברך שהכל.

ועל חתיכות דקות לכו"ע מברך כברכת עיקר הפרי, ואף שלפי פירוש הט"ז בדעת הרמ"א להחמיר לברך שהכל, מכל מקום אין לחוש לכך שהרי הט"ז עצמו פליג עליו, וכן בסימן ר"ה ס"ד מבואר בפירוש שמברך כברכת הפרי (וכמו שמובא בט"ז שם).

ולפי הנ"ל לכאורה יוצא להלכה שקוגל תפוז"א לא נחשב נשתנו צורתן ומברך בפה"א, ולפי פשטות הרמ"א שלא כהכרעת רוב הפוסקים באופן שאינו ניכר חתיכות תפוז"א והיא כעין המבואר בשו"ע עשאן כעין עיסה לכתחילה יש להחמיר שנחשב נתשנה צורתן ולברך ברכת שהכל.

שהכל עיין שם. ולכאורה צ"ע בטעם הדבר שהרי אם לפי גדרו נשתנו צורתו משקה זה לא נשתנו צורתו אמאי לא יברך ברכתו הראויה. וכמו שעל היין מברכין בפה"ג ועל שמן זית מברכין בפה"ע למה לא יברך על משקה אחר ברכתו הראויה. ובפוסקים משמע שאפילו אם רוב הפירות של אותו זון נטעי להו על דעת לשתותן כך באופן שאין לה דין נתשנה צורתה מכל מקום נשתנו ברכתן מברכתו הראויה ומברכין עליה שהכל. ואמאי לא נאמר כיון שבתחילת נטיעת הפרי היה דעתו שצורתן של פרי זו יהיה צורת נוזל העשוי לשתיה שכך הוא עיקר דרך אכילת פרי זו ויברך בפה"ע. ולפי המבואר יש לומר כיון שיצא מתורת פרי לתורת שתיה לעולם יברך ברכת שהכל, חוץ מברכת שמן זית שהתורה קבע ששמן זית הוא מהות פרי הזית והוא אחד מפירות הארץ על אף שעשויה לשתיה וכן יין שנחשב נשתנו לעילויה וקבע ברכה חדש לעצמו].

לפי המבואר היה נראה לכאורה שעל קוגל תפוז"א העשוי מתפוז"א מגורד בתוספת ביצים ותבלינים שונים ומערבים את כולם ליחד לעיסה ולתערובת חדשה המרכיבה מאכל חדש לגמרי, לכאורה יש לברך שהכל.

ודברינו יוצדקו גם אם בתוך הקוגל רואים חתיכות או רצועות ברורות של תפוז"א, מכל מקום הרי דין הנ"ל שיצא מתורת פרי לתורת פת - אינו קשור לדין ביטול וכדומה שיהיה תנאי שלא יהא ניכר, ואינו צריך אלא שתשתנה המהות ממה שהיתה קודם לכן לדבר שונה, מוצר חדש, מהות אחרת, וכיון שהחתיכות של תפוז"א הניכרים הינם חלק

ומדכתב שני תירוצים מוכח, שהתירוץ הראשון שיצאו מתורת פרי לכלל פת הוא סיבה בפני עצמה שלא לברך על פת שעשאו מקטניות כברכת הקטניות, ואפילו באופן שלא שייך תירוץ השני שנשתנו צורתן (כגון במקום שרוב אותו מין קטניות טוחנין אותן ועושין ממנו פת) מכל מקום יש לברך שהכל מטעם אחר כיון שיצא מתורת פרי והגיע לכלל פת.

ועיין בסימן ר"ח סעיף ח' שכתב המחבר בזה הלשון: "על פת דוחן ופליז"ו או של שאר מיני קטניות מברך שהכל ואחריו בורא נפשות". וכתב עליו המ"א (בס"ק י"ב): "וא"ת הרי אישתני למעליותא, וי"ל כיון דיצא מתורת פרי אין יכול לומר פרי האדמה, והמוציא אין מברכין אלא בה' מינים, ולכן מברכין שהכל, ואפשר לומר מפני שאין דרך אכילתו בכך מברך שהכל" עכ"ל. ומבאר בפרמ"ג שדברי המ"א נובעים מרבינו יונה שהבאנו לעיל.

היוצא מדברינו שישנם שתי אפשרויות שתשתנה ברכת הפרי לברכה אחרת:

(א) אם נשתנתה צורת הפרי ולא ניכר תוארן הראשון, שביארנו לעיל בנידון הקודם ונפסק בשו"ע (סימן ר"ב ס"ז).

(ב) אם נשתנו הפירות ממהותן הראשונה ויצאו מתורת פרי לכלל פת, אין מברכים עליו ברכתו הראויה של עצם הפרי. ונפסק בסימן ר"ח ס"ח.

[וכעין] זה נ"ל לבאר מה שמובא במ"א סימן ר"ה סק"ו בשם המרדכי מאכל שעומד לשתיה מברך לעולם

הברכה הנכונה על קוגל תפוז"א

מהקוגל - יצאו מכלל גדר "תפוז"א" יצא, וגם נקטינן "ספק ברכות להקל", ויש
ונכנסו לגדר מאכל חדש ושמו "קוגל" מקום ברור לברך ברכת "שהכל" על קוגל
הדומה לפת. כפי שהסברנו עד כה, לכך עולה לכאורה
לפי האמור עד כה, נראה לכאורה כיון כי יברך ברכת שהכל על קוגל זה כדי
ש"על כולם אם בירך ברכת שהכל לצאת ידי כולם.

